

SER MESTRE EL 1869

TURA CLARÀ VALLÈS

La destitució de la reina Isabel II i la conseqüent caiguda de la monarquia borbònica van provocar canvis en tots els àmbits de la vida espanyola que portaren cap a una localització de la política i, de rebot, també en la societat. La instrucció pública no en va resultar aliena, ans el contrari, ja que es va prohibir als religiosos exercir com a mestres en les escoles públiques perquè, segons paraules de la junta provincial d'instrucció pública "los religiosos se deben á sus superiores y no a las autoridades civiles".

Cal recordar que poc després d'aprovar-se la llei d'Instrucció pública de 1857 es va veure que hi havia una mancança generalitzada de dones preparades per exercir de mestra i es va haver de recorre a les religioses. Però aquestes dones es deuen als seus superiors i no a les autoritats civils i, l'ensenyament no és com voldria el nou govern. El 14 d'octubre de 1868, s'aprova un decret que, en el seu apartat cinquè, especifica que els religiosos i les religioses no poden exercir de mestres en una escola pública si no han superat unes oposicions.

A les nostres terres es comença a aplicar el mes de desembre i automàticament es destitueixen totes les monges, tant si havien ocupat el càrrec segons la llei com si no havien fet oposicions. La destitució es farà efectiva a partir del moment en què arribin les seves substitutes. Les religioses no acaten les ordres amb resignació, algunes fan el que poden perquè els alcaldes demanin la seva permanència i altres protesten directament a les autoritats reclamant el que creuen que, segurament amb raó, és seu.

Entre les primeres hi ha els casos d'Arbúcies i Besalú, on exercien les religioses, que elevaren una protesta a l'autoritat estatal el 24 de gener de 1869 que anava acompanyada d'una petició de la junta local, l'Ajuntament i la gent del poble. Després de considerar ambdós casos, el ministeri del ram resol mantenir en els seus llocs les dues monges, argumentant que havien

aconseguit la plaça per oposició i no per mitjà d'un privilegi de la seva orde. Així, sor Josefa Berenguer jura la constitució vigent i torna al seu lloc de treball. A Besalú la mestra, sor Teresa Mirambell, també és reposada en el seu lloc el 5 de març de 1869, però a finals d'any signa un document sobre la unitat del catolicisme i se la crida a donar explicacions a l'Ajuntament. Com que no els convenç, se la suspèn de nou. El gener de l'any següent se la crida junt amb el mestre per tal que jurin la constitució, però la fórmula que fa servir "Si juro en todo lo que no se oponga a la ley de Dios y la Iglesia" no és la correcta i és apartada del seu magisteri i l'escola de nenes queda sense mestra. Uns mesos més tard, el 20 d'abril, l'Ajuntament torna a insistir que juri la constitució i quan diu "que cumpliendo lo que tiene prevenido su suspensión no puede prestar juramento a que se le invita" se la destitueix definitivament i es demana a les autoritats provincials que convoquin un concurs per cobrir la vacant.

Entre les que reclamen directament a les autoritats hi ha Josefa Ballús, germana Terciana de Santo Domingo, mestra de l'escola pública de Montagut des de fa nou anys per haver aprovat les oposicions convocades l'any 1859. En el moment d'aplicar-se el decret, sor Ballús demana a la seva orde que la doni de baixa per continuar exercint de mestra i el Bisbe de Vic ho signa el 17 de febrer de 1869. Ella envia còpia d'aquest document a la junta provincial per demostrar que era seglejar i que podia conservar el càrrec. Es manifesta sorpresa quan li notifiquen "no poder acceder (...) por no haber tomado la consabida resolución luego de haber visto el acuerdo-circular en el Boletín oficial (...) no podía por esta causa tenerse la consideración que suplicaba, por cuando la plaza que desempeñaba había sido comprendida entre las que habían de darse en virtud de las últimas oposiciones".

La mestra es queixa que la plaça no havia estat anunciada juntament amb les altres, que ho van fer *a posteriori*, i que ella se'n va assabentar el 30 d'abril quan l'Alcalde li va dir que havia arribat la seva substituta.

Demana a les autoritats que li tornin la plaça que va guanyar per oposició de la mateixa manera que ho van fer amb les religioses de Besalú i Arbúcies, i que es deixi sense efecte el nomenament de la nova mestra.

La resposta li arriba durant el mes de juliol, i no és suau:

"Verdad es que solicitó la monja de Montagut á esta junta manifestando que la plaza le pertenecía y que para conservarla se quitaría el hábito religioso, estratagema q. no podía admitir la Junta, ya porque la providencia tomada

no era con relación al traje y sí á la persona ó ente religioso, ya porque en solicitud anterior había negado que tuviera al carácter, viniendo luego confesado que se quitaría el hábito de religiosa terciaria de Sto. Domingo, ya porque cuando tomó la resolución de secularizarse, segun ella dice y esta corporación se resiste á creer, sabiendo que pertenece á una clase de gente que admiten todos los medios ilícitos para llegar al fin que se proponen, –estaba ya propuesta la maestra que debía ocupar aquella plaza en virtud de oposición–, y ya porque el ayuntamiento de aquel pueblo, su gran mayoría de vecinos y el cura párroco deseaban fuera relevada la monja por otra profesora laica apta y capaz para desarrollar la enseñanza (...) abandonada por la incapacidad ó incuria de la hermana terciaria de Sto. Domingo".

Però un cop destituïdes, les monges, continuen tenint una actitud, segons les autoritats del moment, censurable. Veiem el cas de Llers narrat pel metge i president de la junta local d'instrucció primària, Pere Casagran, el 5 de setembre de 1869:

"Que varias ocasiones ha hecho presente á esa I. J. y al Exmo. Sr. Ministro del ramo que este Ayuntamiento, representante del absolutismo y dócil ejecutor de los deseos y aspiraciones del Sr. Cura párroco y del cacique D. Antonio Molar hoy día fugitivo en Francia no solo trabajaba por la reposicion de la exprofesora monja sino también para que esta percibiese la dotación del segundo y tercer trimestres que actualmente disfruta y que tan justamente ha ganado con su asiduo trabajo la maestra interina Dª Mercedes de Canesas, rogando esta junta con sus comunicaciones referidas tanto a V. I. como al Sr. Ministro se dignase rechazar tales pretensiones puesto que estas se encaminaban á privar que germinase en esta villa el amor á la libertad y á la ilustración por una parte, y por otra á que echen sus profundas raíces el egoísmo y el fanatismo que hasta el presente han vejetado bajo la noche también del oscurantismo. (...) Esta junta local ya tiene manifestado á V. I. que estar la enseñanza de las niñas á cargo de la monja seria la peor calamidad para este vecindario máxime cuando es un hecho probado que en lugar de inculcar a sus alumnas el amor y la caridad al prójimo, verdadera doctrina de Jesucrito, (...) y de ilustrar su inteligencia para que sean buenas hijas, dulces esposas y amantes y virtuosas madres, constituye su escuela en fábrica de Margaritas haciéndolas ostentar públicamente en los pechos de sus educandas enseñándolas á cantar por las calles de esta población las letrillas que componen y que se acompañan (n° 1) parándose de propósito á

cantarlas delante de los liberales en clase de insulto excitando las pasiones de los mismos, y dirigiendo anónimos que solo respiran venganza y destrucción á los sujetos de más representación en el partido, (nº2).

Deseando los individuos que suscriben libertar á esta villa de que una mujeres ociosas, fanáticas, egoístas y maliciosas exploten la inocencia dejando la inteligencia dormida, haciendo germinar el vicio en su nítido corazón, (...) sirva denegar la petición de este Ayuntº, para la reposición de la monja, y mandar al propio tiempo que se elija por el mismo en un breve plazo la maestra en propiedad de entre la terna que tiene al efecto (...) deseando si hay motivos para ello no solo la destitución del Ayuntamiento que ninguna simpatía tiene hacia el Gobierno que felizmente rige para la felicidad y progreso de esta nación, sino tambien la expulsion de esta villa de cuatro religiosas que para mengua y desdoro de la misma hicieron venir el Cura párroco y el referido Sr. Molar.(...)

Com a exemple aportem (núm. 1) un vers que ensenyaven les monges de l'hospital de Llers cantat al ritme de l'himne de Riego:

- (1) *Viva un Dios que nunca muere,
Viva la Religión,
Viva Don Ramon Cabrera
Y Don Carlos de Borbon.*
- (2) *No os espantéis, carlistas,
Nosotros ganaremos
Porque somos perseguidos
Y somos hombres de bien.*
- (3) *Preciós nom de María,
Preciós nom de Jesús,
Ajudeu á los carlistas
Que morirán per vos.*
- (4) *Que viva siempre viva,
Viva la Religión
Que viva siempre viva
D. Carlos de Borbon.*
- (5) *A la Margerideta
Que está per entrá
Brodemli una bandera*

- Que en ningún lloch no ni haurá*
- (6) *Llevad, llevad, chiquitas,
Llevad, llevat la flor,
Que si hoy llevais una
Mañana llevareis dos.*
- (7) *Y ja sabeu carlistas,
Sabeu lo queus convé
Nos convé Carlos séptimo
Para gobernar bé.*
- (8) *Portarán dol, portarán dol,
Las dones dels monarquichs
Portarán dol, portarán dol,
I els hi tiraran lo cap al sol.*
- (9) *Las dones del monárquichs
No les volem, no les volém,
Les dones dels monárquichs
Que vajian al infern.*

El segon document que aporta el Dr. Casagran és un escrit que diu que és d'un noi de tretze anys, sense signatura, en el qual se l'acusa de ser antireligiós i de perseguir els seguidors de "Carlos septimo".

Els federals van considerar que el nou règim no complia les idees inicials de la revolució de 1868, que les reformes dutes a terme eren poques i no atacaven el fons del problema, per això s'aixecaren en armes un any després. Aquests fets són coneguts a les nostres terres com el Foc de la Bisbal. Però la revolta no va reeixir i els caps foren presos, jutjats en consell de guerra i condemnats a mort. També foren jutjats els membres de les juntes republicanes, alguns d'ells treballadors de la instrucció pública:

- Narcís i Artur Vinardell, pare i fill, secretari i escriptent, respectivament, de la junta provincial d'instrucció pública són apartats dels seus llocs de treball acusats de ser republicans. La denúncia, presentada per l'alcalde de Girona, diu que Narcís Vinardell "se ha ausentado de esta capital sin mi competente autorización desde los primeros momentos de la sublevación republicana de esta provincia y asegurándome por voz publica y particularmente por personas autorizadísimas que habia ido á formar parte de las partidas

republicanas (...) y para dar satisfacción a un gran partido de esta ciudad que tan buenos servicios prestaba en aquellos momentos me vi en la necesidad de separarle de su destino para el cual carece de capacidad legal () de otro modo hubiera conservado en su puesto al Sr. Vinardell con quien me unen afecciones personales ".

El brigadier gobernador militar de la provincia de Girona, Romualdo Crespo, tramet un ofici amb data de 22 d'octubre de 1869 al governador civil, en què diu que Narcís i Artur Vinardell neguen els fets dels quals se'ls acusa i "para cuya aclaración suplican se proceda á sumaria información". Considera que s'han de provar les acusacions per convèncer el públic "que las medidas administrativas les preside un verdadero espíritu de justicia y moralidad, no siendo dictadas por cuestiones personales ni tampoco con el objeto de que queden vacantes algunos destinos á fin de proveerlos en otras personas, ligados con vínculos de amistad á las autoridades". A més, li demana que en correu privat li expliqui els autèntics motius pels quals ha destituït els treballadors, i que ho faci abans que el consell de guerra dicti una sentència que els pugui declarar innocents.

L'autoritat administrativa torna a fer la mateixa acusació per justificar la destitució, a més a més, no vol restituir-los mentre duri la instrucció, ja que en sessió del dia 16 d'octubre de 1869 acorden convocar un concurs per ocupar la plaça de secretari, encara que el Sr. Narcís Vinardell s'hi podria tornar a presentar. I acaben la nota dient: "Pero si V. I. considera mal acordada la destitución de D. Narciso Vinardell, y me ordena su reposición lo verificaré".

La petició d'ajut al governador militar és positiu pel que fa a Artur Vinardell, que és restituït al seu càrrec d'escrivent el dia 24 d'octubre de 1869. El seu pare, Narcís, haurà d'esperar notícies del govern militar, el qual es pronuncia "por decreto de 12 del actual – estem a mes de noviembre se sobreseyó su auto, absueltos libremente sin que se les sirva de nota ni perjuicio en su carrera; por lo que procede se les reponga en los destinos que desempeñaban en la junta de Instrucción pública de esta capital de que fueron separados en 7 del propio octubre".

- Francesc Soperena, professor de l'Escola Normal de Girona, és suspès del seu càrrec el 20 d'octubre de 1869, per haver estat el president del comitè republicà provincial i no "merecer la confianza del gobierno".

El professor, per defensar-se, escriu una carta a la Direcció General de Instrucció pública en la qual es pot llegir "Antes de la revolución de setiembre quejábase el pueblo liberal español de que la intolerancia religiosa y el espíritu de partido hubiesen trascendido hasta las tranquilas regiones de la ciencia, honrando á los profesores de sus respectivas cátedras y arrebatándoseles su propiedad tan legítimamente adquirida como cualquiera otra que lleva ese sagrado nombre dejando en el mayor desconsuelo á las familias de aquellos, que habían consagrado toda su vida al estudio y á la enseñanza; y hoy, Excmo. Sr., cuando el Gobierno y las Cortes han declarado el derecho imprescriptible de enseñanza, la independencia del profesor en su cátedra, el derecho de propiedad sobre esta y el de inamovilidad, cuando el magisterio tiene su legislación especial que le ordena como ha de portarse en el ejercicio de sus funciones, y tribunales especiales también que purgan y califican las transgresiones de aquella, ha recibido el exponente una comunicación (documento nº 2) del gobernador civil de esta provincia suspendiéndole del cargo de Profesor de la Escuela normal por motivos puramente políticos que no son ni pueden ser penables por las leyes ni reglamentos vigentes del ramo.

El documento nº 3 es un testimonio irrecusable de lo improcedente y absurdo de la disposición tomada por este señor gobernador, cuyas facultades, por extraordinarias que sean, no es posible se extiendan hasta el punto de suspender á los profesores de sus cátedras ganadas mediante rigurosas oposiciones, y mucho menos estando en el cumplimiento de su deber sin separarse en lo más mínimo de la línea trazada por las disposiciones que rigen al Magisterio público. Por lo tanto =

Suplica a V. E. que, inspirándose en la idea de justicia, como así acostumbra en todos sus actos, se digne revocar la orden de este señor gobernador dando por nula y sin ningún valor la referida suspensión, gracia que espera del recto proceder de V. E."

Els documents 2 i 3 citats són una còpia de l'ordre de suspensió i un certificat del director de l'Escola Normal, Bruno Banoya i Xiberta, en el qual es garanteix que el Sr. Soperena no ha faltat cap dia a les seves obligacions.

La resposta de la Direcció General datada el 29 d'octubre és contundent: "Teniendo en cuenta que los profesores de escuelas normales son empleados facultativos que se rigen por una ley especial y como tales estan sujetos a leyes penales de igual caracter para el caso de que falten á los deberes de su cargo, (...) ha resuelto esta Dirección general se tenga por no acordada la

suspensión de empleo y sueldo impuestos por ese Gobierno de provincia al catedrático de la Normal...”

El 9 de novembre s'envia una notificació a Francesc Soperena en què se li comunica que “habiendo cesado las causas que motivaron la suspensión de Vº del cargo de profesor de la Normal de esta ciudad he dispuesto vuelva V. en el uso y prerrogativas de su citado destino”.

- L'11 de novembre de 1869 arriba una nota al Govern Civil en la qual s'indica que el mestre de Sant Joan de Palamós, del qual no es menciona el nom, ha estat secretari de la junta revolucionària i agitador durant la revolta republicana i se sollicita que se'l condemni, com a mínim, a traslladar-se de poble. Dos dies després, el governador envia un ofici al govern militar en què diu que ell no té competències per destituir el mestre de Palamós i sollicita que es traslladi l'assumpte al Capità General del Principat. Aquest passa l'ofici al Ministre de Governació, que el trameta a la Diputació de Girona. Finalment, el dia 29 hi ha resposta del vicepresident de la Diputació, en la qual es recorden les lleis que regeixen la instrucció pública, però no soluciona el tema de què cal fer amb el mestre de Palamós. També queda sense resoldre el problema, pel que fa a les autoritats provincials, del mestre de Vilasacra, Vicens Porta, acusat de ser l'agitador de tots els disturbis ocorreguts al poble. Ambdós mestres són destituïts per les juntes locals del seus pobles.

- També es destitueix del càrrec de mestre Josep Riera, acusat d'abandonar el poble durant els disturbis. Quan rep la notificació protesta i assegura que estava prenent les aigües a França, amb permís de l'autoritat local.

Com es pot veure, parlo d'una època convulsa en què afloren les rancúnies dels veïns, que volen ser utilitzades per decidir qui és apte per fer la feina i qui no ho és. Foren uns moments en els quals les autoritats van haver de tenir el cap molt clar per aplicar, com deia el brigadier Crespo, una justícia que convencés la ciutadania que era justa. Afortunadament per a tots, dins el món de la instrucció pública hi va haver un gran respecte per la llei, que s'aplicà amb molt de sentit comú en tots els casos: els mestres acabaren restituits en el seus càrrecs, a voltes, potser, no a la mateixa plaça que ocupaven, però això no s'ha de veure com una venjança, sinó com a precaució, per prevenir possibles esdeveniments posteriors i, sobretot, per tancar ferides. Per altra banda, les religioses perderen el poder, petit o gran, que tenien essent les mestres de les escoles públiques. Crec que aquest

relleu forçat l'hem de veure com un èxit de la cura amb què educaren les nenes, donat que amb el seu esforç van aconseguir que les noies estudiessin magisteri i es dediquessin a l'ensenyament. Les monges tornaren als convents tret d'unes poques que pogueren quedar-se al seu lloc de treball, quan els vilatans les reclamaren per tenir-les en consideració en la tasca educativa.

FONTS CONSULTADES:

Arxiu Històric de Girona

Arxiu municipal de Besalú

Arxiu municipal de Montagut

Centre d'Arqueologia de Girona

Centro de investigación y documentación educativa (CIDE)

Boletín oficial de la provincia de Gerona. Any 1869.

Gazeta de Madrid. Any 1869.

Boletín oficial de instrucción pública. Any 1869.